

РЕНТНІ ПЛАТЕЖІ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

RENT PAYMENTS AND ENVIRONMENTAL TAX IN UKRAINE: HISTORICAL ASPECT

У статті розглянуто основні етапи розвитку платності природокористування в Україні. Проаналізовано динаміку частки екологічного податку та рентних платежів у структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України. Виявлено що своєю компенсаційну роль екологічні платежі не виконують. Досліджено перерозподіл екологічних платежів між державним та місцевими бюджетами України. Зазначено необхідність трансформації екологічної політики в рамках європейської інтеграції України.

Ключові слова: екологічний податок, рентні платежі, платне природокористування, етапи розвитку платності, динаміка частки екологічного податку та рентних платежів.

В статье рассмотрены основные этапы развития платности природопользования в Украине. Проанализирована динамика доли экологического налога и рентных платежей в структуре налоговых поступлений Сводного бюджета Украины. Обнаружено, что свою компенсационную роль экологические платежи не выполняют. Исследовано перераспределение экологических платежей

между государственным и местными бюджетами Украины. Отмечена необходимость трансформации экологической политики в рамках европейской интеграции Украины.

Ключевые слова: экологический налог, рентные платежи, платное природопользование, этапы развития платности, динамика доли экологического налога и рентных платежей.

The article describes the main stages of the development of payment for environmental management in Ukraine. The dynamics of the share of environmental tax and rent payments in the structure of tax revenues of the Consolidated Budget of Ukraine is analyzed. It was found that environmental payments do not fulfill their compensatory role. The redistribution of environmental payments between the State and local budgets of Ukraine was investigated. The necessity of the transformation of environmental policy in the framework of the European integration of Ukraine is noted.

Key words: environmental tax, rent payments, paid use of natural resources, stages of development of payment, dynamics of the share of environmental tax and rent payments.

УДК 336.7

Скопова О.С.

аспірант кафедри фінансів
Сумський національний аграрний
університет

Постановка проблеми. Питання фінансового забезпечення відтворення природних ресурсів в аграрній сфері залишається актуальним. Оскільки негативний вплив людини на оточуюче середовище постійно зростає, завдання раціонального природокористування стає першочерговим. Вилучення всіх видів рентного доходу власником відбувається шляхом установлення спеціальних обов'язкових платежів, у тому числі податків і зборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню історичних аспектів розвитку системи рентних платежів за користування природними ресурсами в Україні присвячено праці таких учених, як Т.В. Волковець, В.М. Федосов, Н. Тішкова, К.А. Рябець, В.А. Зуєв, Ю.С. Шемшученко та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення історичного аспекту формування системи рентних платежів за користування природними ресурсами в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із загально визнаних принципів природокористування є принцип безоплатності загального та платності спеціального використання природних ресурсів у господарській діяльності [1]. Найбільш розповсюдженими формами платності природокористування, що застосовуються в Україні, є податок, плата і збір.

Перші згадування про відносини природокористування мали місце ще за часів Київської Русі. Княжа держава починаючи з XI ст. користувалася

зводом законів «Руська правда», які накладали певні грошові обмеження на деякі види діяльності, пов'язані з природокористуванням [2]. Так, наприклад, за псування чи вирубки «межових» (дерева, що позначали межі угідь) або «бортних» (дерева, що мали дупла з бджолиним медом) було передбачено штрафи (вири). За пошкодження або підпал князівської борті штраф становив 3 гривні, за переорювання межі чи крадіжку борті – 12 гривень. Окрім того, звід законів містив обмеження щодо термінів полювання на певних хутрових звірів та забороняв вилов деяких видів риб під час нересту тощо [3, с. 146]. Таким чином, формування природоохоронного законодавства України було започатковано за часів князівської доби [4, с. 172; 5, с. 81].

Наступним етапом розвитку природоохоронного законодавства українських земель, на якому доцільно зупинитися, тривав із середини XIV ст. до першої половини XVII ст. (литовсько-руська доба). У зазначені часи деякі норми «Руської правди» були використані та розширені в Литовських статутах (1529, 1566, 1588 рр.). Наприклад, у десятому розділі статуту 1588 р. містилися норми про податки та лов диких звірів, про охорону рослинного світу та полювання на птахів [7].

За козацько-гетьманської доби (середина XVII ст. – кінець XVIII ст.) використання водних та лісових ресурсів регулювалося нормами звичаєвого права та гетьманських універсалів. Поряд із тим

продовжували діяти Литовські статuti, законодавство Російської імперії, Польщі та Австрії [4, с. 172].

У бездержавницький період (кінець XVIII ст. – 1917 р.), коли практично 90% українських територій входили до складу Російської та Австрійської імперій, основним законом, що регламентував відносини природокористування, був «Звід законів Російської імперії». Норми звичаєвого права діяли лише у сільській місцевості. Даний звід містив Статут лісовий (1802 р.), яким було запроваджено дію Лісового департаменту. Даний інститут функціонував із метою проведення інвентаризації лісових угідь, організації нагляду за збереженням, відновлення ресурсів тощо. Пізніше були створені контрольно-наглядові органи: Лісова стража, Лісова інспекція та Корпус лісничих [7, с. 38]. Вартість покарань за вплив людини на навколишнє природне середовище встановлювалася «Зібранням малоросійських прав» (1807 р.). На думку М. Бринчука, на той час питання охорони навколишнього природного середовища було не екологічним, а санітарним [4, с. 174].

Доба Центральної Ради, Гетьманату та Директорії (1917–1920 рр.) відзначилася створенням першої державної інституції з питань охорони навколишнього природного середовища на території незалежної України – Міністерства земельних справ [7, с. 39]. Ця інституція проводила законодавче регулювання та виконавче управління в екологічній сфері, хоча і проіснувала недовго. Наприкінці 20-х років минулого століття у кількох союзних республіках була перша спроба з запровадження платності за спеціальне використання водних ресурсів, за скиди неочищених стічних вод у водойми. Та вона не мала сенсу, адже платником і одержувачем на той час виступала держава [2, с. 65].

29 червня 1960 р. Верховною Радою УРСР було прийнято Закон «Про охорону природи», на який було покладено регулювання суспільних відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування [10].

Законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища України формувалося багато століть та не було досконалим [8, с. 349]. На думку В.А. Зуєва, серед пострадянських держав Україна має найбільш багату історію формування засад управління охороною навколишнього природного середовища, але спеціалізовані органи управління з питань екології не були створені. Їхні функції були покладені на армію, міліцію та інші відомства [9].

Із набуттям Україною незалежності 26 червня 1991 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначав одним з основних принципів стягнення плати за забруднення [2].

У Законі України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 р. вперше з'явився термін «екологічний податок». Згідно зі ст. 18, це загальнодержавний податок, що стягується з фізичних та юридичних осіб за завдану шкоду навколишньому природному середовищу. Зараховувався даний податок у позабюджетні фонди охорони навколишнього природного середовища місцевих рад народних депутатів [11]. По суті, цей податок носив компенсаційний характер. Нормативи та порядок обчислення встановлювалися Кабінетом Міністрів УРСР. У новій редакції від 2 лютого 1994 р. термін «екологічний податок» був змінений на «плата за забруднення навколишнього природного середовища» [12]. Адміністрування цієї плати регламентувалося Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [13].

Лише з прийняттям Податкового кодексу України з 1 січня 2011 р. [14] відбулася трансформація плати за забруднення навколишнього природного середовища на екологічний податок. Відповідно до змін, внесених до Податкового кодексу України у 2015 р., збір за використання природних ресурсів набув більш доцільного змісту, оскільки був перейменований на рентну плату.

Рентні платежі та екологічний податок належать до різних підпунктів класифікації, але спільним є те, що вони є фіскальними інструментами ощадливого природокористування [6]. Крім того, відповідно до функцій податкової системи, рентні платежі носять компенсаційний характер, а екологічний податок – регулюючий.

На рис. 1 розглянемо динаміку частки ресурсних платежів та екологічного податку за 2010–2017 рр.

За наведеними даними, у 2011 та 2012 рр. частка екологічних платежів мала значення близько 5%. У 2014 р. – більше 9%. Із 2015 по 2017 р. динаміка має негативну тенденцію, хоча в абсолютних показниках сума екологічних надходжень зростає. Частка екологічного податку протягом аналізованого періоду близька до 1%, що свідчить про його низьку фіскальну ефективність.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що екологічні платежі відіграють незначну роль у фінансовому забезпеченні відтворення природних ресурсів. Їх недостатньо для забезпечення необхідного рівня охорони навколишнього природного середовища. Отже, свою компенсаційну роль вони не виконують.

Згідно з Бюджетним кодексом України [15] та Законом України «Про державний бюджет на 2019 рік» [16], розподіл екологічних платежів між державним та місцевими бюджетами встановлено у таких розмірах (табл. 1).

За даними табл. 1, рентна плата за використання лісових ресурсів та спеціальне використання води розподіляються пропорційно між державним та місцевими бюджетами. Рентна плата за

користування надрами переважно спрямовується до державного бюджету, а саме 75%. За користування радіочастотним ресурсом України 100% надходить до державного бюджету. 55% екологічного податку розподіляють до місцевих бюджетів. Таким чином, найбільша частка екологічних платежів надходить до загального фонду державного бюджету.

Сьогодні Україна знаходиться на етапі реформування своєї екологічної політики та законодавства в рамках євроінтеграційних процесів. Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 р., плануються такі зміни в екологічному оподаткуванні [17]:

– вдосконалення нормативно-правової бази з питань екологічного оподаткування, у тому числі

виробництва, транспортування, зберігання, споживання екологічно небезпечної продукції;

– збільшення податкового навантаження на ті види діяльності та форми споживання, що є екологічно шкідливими для суспільства, насамперед ресурсні та екологічні платежі [17].

Унаслідок цього має бути проведено реформування екологічного складника податкової системи України з метою посилення ролі екологічного податку як стимулу для зменшення негативного впливу людини на оточуюче природне середовище.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дане дослідження підтверджує той факт, що екологічне законодавство в Україні формувалося протягом тривалого періоду. Але воно є недосконалим. Підтвердженням тому є той факт, що екологічні платежі не виконують свої основні функції,

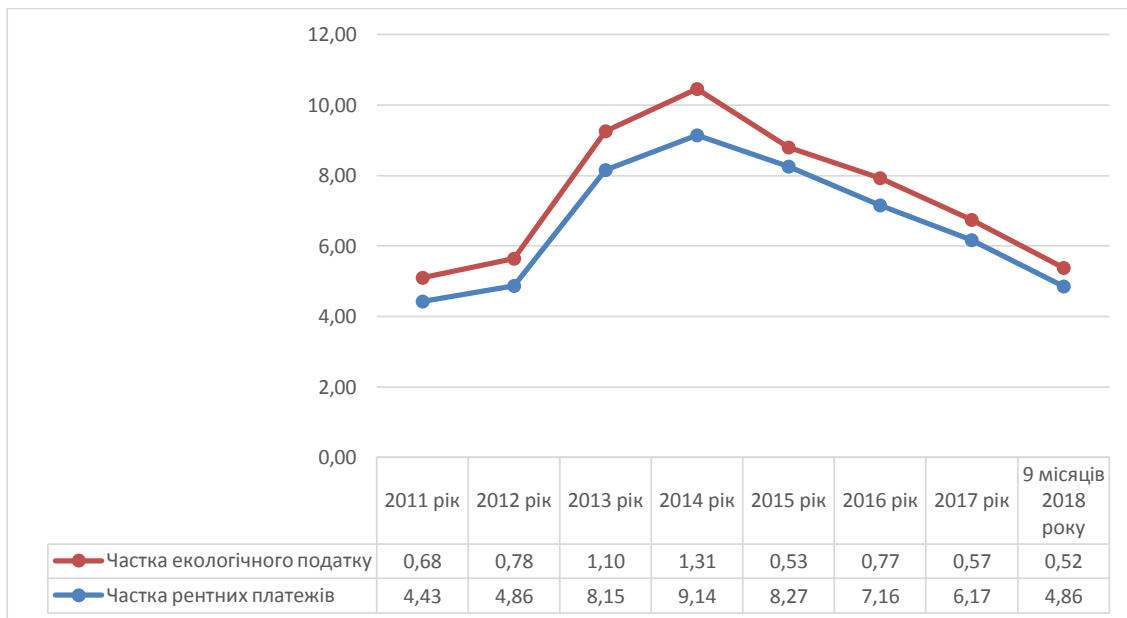

Рис. 1. Динаміка частки екологічного податку та рентних платежів у податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2011 р. – дев'ять місяців 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі звітних даних Державної казначейської служби України

Таблиця 1

Розподіл екологічних платежів між державним та місцевими бюджетами України на 2019 р.

Вид екологічного платежу	Розділ ПКУ	Державний бюджет	Місцеві бюджети
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	XI	50% Ст.29 БКУ п.2 пп. 3	50% Ст. 64 БКУ п.1 пп. 2
Рентна плата за спеціальне використання води	XI	45% Ст.29 БКУ п.2 пп. 4	45% Ст. 64 БКУ п.1 пп. 3
Рентна плата за користування надрами	XI	75% Ст.29 БКУ п.2 пп. 5	25% Ст. 64 БКУ п.1 пп. 4
Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України	XI	100% Ст.29 БКУ п.2 пп. 16	0% Ст. 2 БКУ п.2 пп. 16
Екологічний податок	VIII	45% Ст.29 БКУ п.2 пп. 16-1	55% Ст. 69-1 БКУ п.1 пп. 4-1

Джерело: побудовано автором на основі [15; 16]

не компенсують нанесену шкоду навколишньому природному середовищу. У рамках євроінтеграції Україна вкотре реформує екологічне оподаткування, що дасть змогу поліпшити стан навколишнього природного середовища, посилить стимулюючий складник екологічного оподаткування та забезпечить нашій країні сталий розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котеньов О.Г. Принципи права природокористування : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.06. Харків, 2016. 202 с.
2. Волковець Т.В. Особливості та передумови впровадження екологічного податку в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. 2012. Вип. 20. С. 64–67. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_20_15.
3. Мендик Л.В. Історичний розвиток юридичної відповідальності за лісопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3(6). С. 144–151.
4. Солоха М.Т. Формування правового механізму державного регулювання використання водно-ресурсного потенціалу України: історичний аспект. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 2(46). С. 171–182.
5. Усаченко Л.М., Тимцуник В.І. Історія державного управління в Україні : навчальний посібник. Київ : Інтерсервіс, 2013. 292 с.
6. Бюджетна система : підручник / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ : Центр учбової літератури ; Тернопіль : Економічна думка, 2012. 871 с.
7. Тішкова Н. Державне управління охороною навколишнього середовища на українських землях: ретроспективний аналіз. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 3(30). С. 34–42. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_03\(30\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_03(30)/7.pdf).
8. Рябець К.А. Екологічне право: історичні засади формування до періоду одержання Україною незалежності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 2. 438 с.
9. Зуєв В.А. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення. URL : <http://www.mama-86.org.ua>.
10. Шемшученко Ю.С. Закон УРСР «Про охорону природи Української РСР». *Енциклопедія історії України*. Т. 3 / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 2005. 672 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Zakon_URSR_Pro_okhoronu_pryrody_URSR_1960 (останній перегляд: 03.01.2019).
11. Закон України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 39. Ст. 510.
12. Закон України «Про систему оподаткування» в редакції від 2 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 130.
13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. – № 41. Ст. 546.
14. Податковий кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
15. Бюджетний кодекс України. URL : https://urist-ua.net/кодекси/бюджетний_кодекс_україни/.
16. Закон України «Про Державний бюджет на 2019 рік» від 23 листопада 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#n41>.
17. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.